

Rapport | Dekolonisatie van religieuze non-gouvernementele organisaties

Een gedeeld Universiteit Utrecht – Nederlandse Zendingsraad CEL-project

Universiteit Utrecht

Academisch jaar: 2023-2024

Blok 4

Dekolonisatie van non-gouvernementele organisaties

Gaya Agterberg (1775561)

Lucas de Vries (1077791)

Docent: Dr. Roel Frakking

Docent: Dr. Bastiaan Nugteren

NZR directeur en studenten liaison: Dr. Berdine van den Toren-Lekkerkerker

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Dit rapport is het resultaat van een samenwerking tussen de Nederlandse Zendingsraad (NZR) en de Universiteit Utrecht. Vanuit het principe van *Community Engaged Learning* (CEL) hebben twee bachelorstudenten in samenwerking met de NZR en drie Nederlandse zendingsorganisaties (Interserve, de Doopsgezinde Zending en de Gereformeerde Zendingsbond) onderzoek gedaan naar de doorwerking van koloniale ideeën en structuren in de representatie van zendingswerk. Hierbij was het doel om deze doorwerking zowel te identificeren als te minimaliseren door het geven van aanbevelingen voor beleidsveranderingen of mentaliteitsveranderingen. Hiervoor is eerst een historische analyse uitgevoerd van de relaties tussen zendingswerk en het koloniale project. Vervolgens is onderzocht hoe deze relaties doorwerken in de huidige organisatie van de zendingsverenigingen. Aan de hand hiervan zijn vervolgens zowel praktische als mentaliteitsveranderingen aanbevolen voor het toekomstbestendig maken van zendingswerk.

Abstract

This report is the result of a collaboration between the Dutch Missionary Council (NZR) and Utrecht University. Based on the principle of *Community Engaged Learning* (CEL), two undergraduate students conducted research in cooperation with the NZR and three Dutch missionary organizations (Interserve, the Mennonite Mission, and the Reformed Mission League) into the influence of colonial ideas and structures in the representation of missionary work. The aim was to both identify and minimize this influence by providing recommendations for policy changes or changes in mindset. To achieve this, a historical analysis was first conducted on the relationships between missionary work and the colonial project. Then, it was investigated how these relationships influence the current organization of the missionary associations. Based on this, both practical changes and changes in mindset were recommended to make missionary work sustainable for the future.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Methodologie	4
Hoofdstuk 1. Historische analyse	7
Heidendom	7
Ontwikkelingshulp	9
Settler Colonialism	10
Agrarische beeldspraak	12
Arbeid	13
Selectieve verheerlijking	14
Hoofdstuk 2. In gesprek met ...	15
Het koloniale verleden en zendingswerk	15
De doorwerking van het koloniale verleden in de huidige praktijk	17
Het opstarten van nieuwe projecten	18
De relatie tussen zendingsorganisaties en de lokale partners	21
Conclusie	21
Hoofdstuk 3. Een blik op de toekomst	23
Dekolonisatie in de praktijk	23
Dekolonisatie van de mentaliteit	24
Aanbevolen literatuur	25
Conclusie	26
Literatuurlijst	288

Inleiding

Tijdens de tiende Algemene Vergadering van de Wereldraad van Kerken (World Council of Churches) in 2013 presenteerde de raad een nieuwe verklaring omtrent zendingen en evangelisme, genaamd *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes*. Dit statement kenmerkte een belangrijke verandering in de theologie van zendingen. Niet alleen luidt deze verklaring het begin in van het denken over zendingen binnen *World Christianity*, ook richt het zich op het idee van postkoloniale zendingen.¹ De transitie van het klassieke zendingswerk naar een postkoloniale zending houdt ook de Nederlandse Zendingsraad (NZR) en zijn partners al enkele jaren bezig. Hierbij is de uiteindelijke missie om zendingswerk te ontdoen van de koloniale structuren die zijn oorsprong vinden in de complexe rol die zendingsverenigingen en zendelingen hebben gespeeld in het Nederlandse koloniale project.

Zendelingen waren, zeker in de laatkoloniale periode, actief betrokken bij de zogenoemde 'ethische politiek'. Dit hield in dat de zendingsverenigingen geïntegreerd werden in het koloniale project en het ontwikkelingsstreven van de staat.² Door doorwerking van deze geschiedenis en de koloniale geschiedenis in zijn geheel is iets waar maatschappijbreed veel aandacht voor is gekomen in de laatste drie decennia. Zo zien we steeds vaker hoe regeringen, musea, universiteiten, gemeenten en steden kritisch kijken naar het koloniale verleden en hun eventuele bijdragen hieraan. In het kader van deze recente ontwikkelingen wilde ook de NZR, samen met drie zendingsorganisaties; Interserve, de Doopsgezinde Zending en de Gereformeerde Zendingsbond (GZB), onderzoek doen naar de manieren waarop dit koloniale verleden hun huidige activiteiten en relaties beïnvloedt.

Naar aanleiding van deze behoefte is een samenwerking ontstaan tussen de NZR en de Universiteit Utrecht. Deze samenwerking is vormgegeven als een CEL-project. CEL staat voor *Community Engaged Learning* en is een initiatief vanuit de universiteit om het gat tussen hen en de maatschappij te verkleinen en studenten kennis te laten maken met maatschappelijk en probleemgericht onderzoek.³ Deze onderwijsstructuur heeft ertoe geleid dat de uitkomst van

¹ Eleonora Dorothea Hof, *Reimagining Mission in the Postcolonial Condition. A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins* (Groningen 2016)
https://theoluniv.ub.rug.nl/70/1/Hof_ED_Reimagining%20mission%20postcolonial%20condition_2016.pdf.

² Marieke Bloembergen en Remco Raben (red.), *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië 1890-1950* (Leiden 2009)
https://www.academia.edu/715609/_ed_Het_koloniale_beschavingsoffensief_Wegen_naar_het_nieuwe_Indië_wi_th_Marieke_Bloembergen_Leiden_KITLV_Press_2009_.

³ Universiteit Utrecht, 'Community Engaged Learning', <https://www.uu.nl/onderwijs/community-engaged-learning> (27 juni 2024).

dit onderzoek een onconventionele vorm aanneemt waarin wij zowel het verleden, heden als een blik op de toekomst proberen te werpen van het Nederlandse zendingswerk. Hierin stond centraal hoe de NZR en de bij dit project betrokken partners, Interserve, de Doopsgezinde Zending en de Gereformeerd Zendingsbond, doorwerking van koloniale ideeën en structuren in de representatie van zendingswerk naar het Nederlandse publiek kunnen identificeren en minimaliseren.

Methodologie

Door de onconventionele opzet van dit project werden wij ook in staat gesteld om andere methodes te gebruiken dan in veel academische werken de standaard zijn. Voor dit onderzoek hebben we daarom een combinatie gebruikt van historisch onderzoek op basis van het analyseren van bronmateriaal, een analyse van de huidige campagnes en websites van de organisaties, en het voeren van gesprekken met leden of werknemers van de betrokken zendingsorganisaties. Aan de hand van deze combinatie kunnen wij zowel een beeld schetsen van het zendingswerk in de koloniale periode als van de huidige praktijk van deze drie zendingsorganisaties. Hiermee hopen wij ondersteuning te kunnen bieden in de transitie naar een toekomstbestendige manier van zendingswerk.

De analyse van het historisch bronmateriaal dient niet om een overzichtswerk van de zendingsgeschiedenis te schrijven. Daarentegen hebben wij getracht in deze analyse om machtsstructuren bloot te leggen in de beeldvorming rond de Protestantse zending. Dit doen we door te vragen wiens verhaal verteld wordt en hoe dit gebeurt. Hierbij zijn wij uiteraard bewust van de tekortkomingen van de archieven die wij bezocht hebben. De archieven van de zendingsorganisaties, die te vinden zijn in het Utrechts Archief en het Stadsarchief Amsterdam, zijn gecreëerd door de zendingsorganisaties zelf en zijn daardoor zeer beperkt in hun visie op de gevolgen voor de lokale bevolking. Daarom was ons uitgangspunt in deze historisch analyse om een overzicht te schetsen van de beeldvorming door de organisaties zelf. Hierin zijn niet de praktische gevolgen van het koloniale denken zichtbaar, maar wordt wel duidelijk hoe de koloniale praktijk het denken over de zendingswerker in relatie tot de 'ander', de lokale bevolking in de zendingsgebieden, heeft gevormd.

Het eenzijdige beeld van de zending in de laatkoloniale periode, welke in de archieven terug te vinden is, is daarom ook een duidelijk voorbeeld van de doorwerking van dit verleden. Hierbij is het belangrijk om te realiseren dat in het geval van koloniale archieven het koloniale

karakter zowel in de inhoud als in de context van de archieven zit verscholen.⁴ Door de controle die deze koloniale archieven uitoefenen over het narratief van de zending houden zij de asymmetrische relatie tussen zendingsorganisaties en de lokale bevolking in de zendingsgebieden in stand.

Om de doorwerking van deze koloniale structuren in het huidige zendingswerk te kunnen onderzoeken hebben we een tweeledige analyse uitgevoerd. Enerzijds hebben we gesprekken gevoerd met zes verschillende bestuursleden of medewerkers van de zendingsorganisaties, anderzijds hebben we de websites en recente campagnes, folders en beleidsplannen geanalyseerd. In de gesprekken die wij voerden hebben wij geprobeerd een zo helder mogelijk beeld te krijgen van hun visie op het koloniale verleden van zendingswerk, de doorwerking hiervan in de huidige praktijk en de stappen die de organisaties al hebben gezet om dit te verbeteren. Dit heeft tot interessante en verhelderende gesprekken geleid.

Tegelijkertijd moeten wij natuurlijk de beperkingen van deze onderzoeksmethode erkennen. Gezien de menskracht en de tijd die voor dit project beschikbaar waren hebben wij zes mensen gesproken van drie verschillende organisaties. Hoewel we uit deze gesprekken enkele belangrijke thema's kunnen destilleren kan dit niet als representatief worden gezien voor het Nederlandse zendingswerk. Bovendien verraad de selectie aan organisaties die meewerken aan dit onderzoek al een zekere verwantschap met het thema van dekolonisatie aangezien zij op vrijwillige basis deelgenomen hebben aan dit project. Hierdoor kunnen wij er vanuit gaan dat zij tot op zekere hoogte achter het idee van dekolonisatie staan of hier voor open staan. Dit zal de uitkomsten van het onderzoek ook beïnvloeden. Daarnaast hebben wij in dit onderzoek enkel met medewerkers of bestuursleden in Nederland gesproken. Hierdoor schetst dit onderzoek een eenzijdig perspectief, daar we geen gesprekken gevoerd hebben met partners in het Mondiale Zuiden. Desalniettemin bieden deze gesprekken een unieke inkijk in de visie van deze drie organisaties en hoe zij ieder omgaan met het dekoloniseringsvraagstuk.

Door middel van de gesprekken en de analyse van de website en recente campagnes, folders en tijdschriften kunnen wij bovendien een vergelijking maken tussen de gesprekken en de beeldvorming van zendingswerk naar een breder publiek. Hierdoor kunnen wij de praktische realiteit vergelijken met de thema's die terugkwamen in de gesprekken. Bovendien stelt ons

⁴ Michael Karabinos, 'Decolonisation in Dutch Archives: Defining and Debating' in: *BMGN-Low Countries Historical Review* 134:2 (2019), 129-141, aldaar 135, <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10687>.

dit in staat om concrete voorbeelden te geven van hoe koloniale structuren in stand worden gehouden in de beeldvorming van het huidige zendingswerk.

Aan de hand van deze analyses zal vervolgens in het laatste hoofdstuk van dit rapport getracht worden om een mogelijk toekomstperspectief te schetsen voor de Nederlandse zending. Hierin zal het minimaliseren van de scheve machtsverhouding centraal staan; zowel op het gebied van financiële steun als op het gebied van kennisproductie en macht over het narratief van de zending.

Hoofdstuk 1. Historische analyse

In deze historische analyse worden de drie zendingsorganisaties (i.e. Interserve, de Doopsgezinde Zending en de GZB) in een historisch kader geplaatst. Hierbij ligt de focus bij postkoloniale theorie en cultuurgeschiedenis. Door machtsstructuren en culturele representaties tussen zendingsorganisaties en de lokale gemeenschap waarin deze organisaties te werk zijn gegaan nader te analyseren, moet duidelijk worden hoe taal en narratieven hebben bijgedragen aan de marginalisering van deze lokale partners. Zo zal blijken dat in het monoloog binnen deze organisaties Europese zendelingen veelal centraal staan en de bijdrage van lokale partners vrijwel onzichtbaar blijft. Daarnaast gaan we kort in op machtsstructuren en hoe deze kenbaar worden gemaakt door taal en culturele representaties. Verder zullen er nog vraagtekens worden gezet bij het zelfbeeld van missionarissen en zal er gekeken worden naar hoe zowel taal en kolonialisme, als religie en kolonialisme, zich tot elkaar verhouden.

Het op deze manier creëren van een theoretisch kader is essentieel om een kritische blik te kunnen werpen op het koloniale verleden van zendingsverenigingen. Zo beogen we de complexe machtsdynamieken en onderliggend koloniaal gedachtegoed aan het licht te kunnen brengen en beter te begrijpen. Ook hopen we dat deze theoretische benadering een kritische reflectie zal aanmoedigen over de hedendaagse implicaties van het koloniale verleden. Daarnaast zal dit een waardevolle context zijn voor de gespreksanalyse later in dit onderzoek.

Het archiefonderzoek waarop deze historische analyse berust is gebaseerd op onder andere jaarverslagen, maandbladen, dagboeken, folders, nieuwsbrieven en briefwisselingen van alle drie de zendingsorganisaties. Hiervoor zijn Het Utrechts Archief en het Amsterdams Stadsarchief geraadpleegd. Alle geraadpleegde bronnen stammen uit de periode tussen 1900 en 1981.

Heidendom

De term heidendom kent negatieve connotaties. Zo worden andere geloofsovertuigingen door het gebruik van deze term bestempeld als achtergesteld, of simpelweg niet passend binnen de gevestigde normen van grote monotheïstische religies. Dit in het achterhoofd houdende

lijkt de primaire taak van zendingsverenigingen het verspreiden van het evangelie onder hen die het niet kennen of daarvan ‘vervreemd’ zijn.⁵

Deze ideeën over heidendom zijn ook teruggevonden tijdens onze historische analyse. Zo worden andere religies omschreven als “shallow ideas and practices of false religion”, en werd er gesuggereerd dat dit ‘oppervlakkige ideeën’ iets zijn waarvan men bevrijd moet worden.⁶

Daarnaast wordt het christendom duidelijk afgezet tegen deze ‘heidense’ religies door zichzelf bijvoorbeeld als volgt te omschrijven: “De kleine groepjes Christenen (...) zijn als kleine oasen te midden van een dorre woestijn.”⁷ Door het protestantisme te omschrijven als een ‘oase’ te midden van een ‘dorre woestijn’, om vervolgens te insinueren dat de macht van het heidendom zo groot is dat het ‘dreigt die oasen te overwoekeren’ wordt het heidendom dan ook besproken als een gevaar voor de kleine christelijke gemeenschappen. Het is niet zeker of hiermee een fysiek gevaar wordt uitgedrukt, of het risico dat het christendom als geloof geen stand zal houden in de regio. Desalniettemin spreken we hier van een vorm van ‘strijd retoriek’ die vaker terugkomt in de bekeken stukken. Ook werd er vaak gesproken van slavernij binnen deze ‘heidense religies’.

“Goede kans, dat ú zegen mag brengen in Azië, een werelddeel in de branding. Miljoenen mensen zijn er in slavernij gebonden aan Hindoeïsme en Islam” en “Zij dienen Christus in India, Pakistan, Nepal, Bangladesh, Iran en Centraal Azië. Daar leven 740 miljoen mensen in geestelijke slavernij.”⁸

Door het gebruik van dit soort retoriek worden andere religies als onderdrukkend bestempeld. Dit terwijl vele zendingsorganisaties zelf nauwe banden hadden met slavendrijvers, of op andere manieren verweven waren met het slavernijverleden.⁹ Dit narratief blijft niet beperkt tot het Hindoeïsme, Islam en lokale geloofsovertuigingen, ook het Katholicisme en Jodendom moet eraan geloven. Dat blijkt onder andere uit de volgende citaten: “het werk van de Roomsche missie op ons Zendingsgebied, welke verwarring tracht te stichten onder de primitieve” en “Waar de Heere zijn kerk sticht, is de duivel er altijd op uit

⁵ Eleonora Hof, ‘Reimagining Mission in the Postcolonial Condition - A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins’ (2016) p.12

⁶ Het Utrechts Archief (hierna: HUA), 546, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 1005, Folders en Nieuwsbrieven van de BMZG en de BMMF, Tijdschrift: ‘Year of Jubilee’, Bible and Medical Missionary Fellowship (z.j.)

⁷ HUA, 63, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 17, W. Bieshaar, ‘Jaarverslag van den Gereformeerden Zendingsbond over 1926’, Utrecht, 27 Oktober 1927 (z.j.) p.4

⁸ HUA, 546, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 1005, W. Bieshaar, ‘Brief aan Gereformeerde Gemeenten’, Den Haag, Mei 1940.

⁹ Ruud Lambour, ‘Doopsgezinden in de slavernij-economie en slavenhandel vande achttiende eeuw - een verkennende inventaristatie’ (2022) p.189-192

om er zijn synagoge te bouwen”.¹⁰ Behalve de strijd, die tussen religies weer naar voren komt, wordt de lokale bevolking ook omschreven als primitief. In deze omschreven ‘strijd’ tussen religies, staat het bekeren van de lokale bevolking naar het eigen geloof natuurlijk centraal. Het volgende citaat is interessant omdat hier meerdere thema’s naar voren komen:

“(…) hier moet de strijd op twee fronten worden gevoerd, omdat Rome haar werk er ook is begonnen. Ook hier is Rome niet kieskeurig in het gebruik van de middelen om zieltjes te winnen.”¹¹

Opnieuw valt hier het woord ‘strijd’, en gaan ze hier zelfs een stukje verder door het te hebben over een heus front. Ook is de term ‘zieltjes winnen’ interessant omdat hier op denigrerende wijze wordt gesproken over de katholieke missie en/of de lokale bevolking. De beeldspraak met betrekking tot “de strijd aan twee fronten voeren” dient verder uitgelicht te worden. Het idee van een ‘front’ is namelijk problematisch vanwege de link die gelegd kan worden met de wreedheden uit de koloniale geschiedenis. De logica die inherent verweven is met de term dateert namelijk een grens die voortdurend verlegd moet worden en is dus nauw verbonden met een expansief gedachtegoed zoals je die binnen het imperialisme ook terugvond.¹²

Ontwikkelingshulp

De omschreven ‘strijd’ tussen religies is ook terug te vinden in het curriculum van de gestichte scholen in de zendingsgebieden. Zo werd men onderwezen in “valsche godsdiensten” waaroner, behalve de islam, ook hun eigen “animistische” geloofsovertuiging viel. Ook werd het katholicisme besproken onder het mom van: “Rome dringt zich overal in”.¹³

Naast onderwijs heeft zending in veel gemeenschappen een grote bijdrage geleverd aan de lokale gezondheidszorg, emancipatie van de zwarte bevolking en zelfs wetenschap. Toch blijft zendingswerk een belangrijke pijler van het koloniale systeem. Zo waren de motieven hierachter vrijwel altijd bekeringsdrang en het op afstand houden van andere

¹⁰ HUA, 63, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 17, ‘Flyers van BMMF en BMZG’ (z.j.) (z.p)

¹¹ HUA, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 18, ‘Jaarverslag van den GZB over het jaar 1929’, Utrecht, 25 september 1930, p.6

¹² Eleonora Hof, ‘Reimagining Mission in the Postcolonial Condition - A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins’ (2016) p.120

¹³ HUA, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 18, ‘Jaarverslag van den GZB over het jaar 1930’, (z.p.), (z.j.) p.6

geloofsovertuigingen.¹⁴ Bovendien waren de educatieve systemen lange tijd gericht op het handhaven van de ondergeschikte positie van de lokale gemeenschap binnen de koloniale samenleving. Ook de gezondheidszorg richtte zich voornamelijk op ziektes die mogelijk een bedreiging konden vormen voor de economie. Daarnaast werd er neergekeken op inheemse therapieën.¹⁵

“De clanpriester van de clan “Du-it” bijvoorbeeld b.v. bracht zelf zijn kinderen naar het ziekenhuis in Ajamaroe als hen iets mankeerde. (...) Zijn eigen clientele echter belette hij om te komen. Als priester is hij tevens medicijnman! Deze man geloofde dus niet in zijn eigen magie. Hij geloofde misschien nog wel in hogere machten, vaag en weinig genuanceerd, maar in de levenspraktijk speelt dit geloof geen rol meer. Zij behoren dus tot de tweede groep: de ongelovige gelovigen.”¹⁶

Settler Colonialism

Settler colonialism in de context van protestants zendingswerk verwijst naar de praktijk waarbij het verspreiden van het Evangelie en het uitbreiden van Gods Koninkrijk ten koste ging van inheemse bevolkingen en hun culturen. Dit proces was ingebed in een breder koloniale context waarin zendelingen zowel religieuze als culturele hegemonie nastreefden. Dit streven was in verschillende maten voelbaar. Neem bijvoorbeeld het volgende citaat: “We must not simply be an inviting church – but also an invading church.”¹⁷ Dit zal deels natuurlijk christelijke beeldspraak zijn. Het is echter toch zaak dat er wordt uitgezocht hoe letterlijk deze zendelingen deze ‘uitbreiding van Gods Koninkrijk’ zagen, om zo te bekijken welke overeenkomsten te herkennen zijn binnen kolonialistisch en christelijk taalgebruik.

Kolonialisme wordt in dit geval gezien als het beoefenen van de hegemonie van zendingsorganisaties. Dit uitoefenen van controle over andere gemeenschappen zou op meerdere manieren herkend kunnen worden, denk aan: de privatisering van land, de uitbuiting van arbeiders, de extractie en patentieren van kennis, de plundering en manipulatie van de natuur omwille van de winst. Het kan echter ook gaan om taalgebruik en de manier waarop

¹⁴ Idesbald Goddeeris, *Missionarissen - Geschiedenis, herinnering, dekolonisering*, Lannoo Campus, p.123

¹⁵ Goddeeris, *Missionarissen*, p.124

¹⁶ Stadsarchief Amsterdam (Hierna: SA), 305, Archief van de Doopsgezinde Vereniging tot Evangelieverbreiding en rechtsvoorganger, inventarisnummer 400

¹⁷ HUA, 546, Gereformeerde Zendingbond, aanvulling, inventarisnummer 1005, Folders en Nieuwsbrieven van de BMZG en de BMMF, Tijdschrift: ‘Year of Jubilee’, Bible and Medical Missionary Fellowship (z.j.)

men zichzelf relateert aan de wereld om zich heen.¹⁸ Het profileren van de kerk als 'invading' is dus problematisch. Toch lijkt het enigszins in lijn te zijn met de algemene tendens uit die periode. Zo waren bepaalde zendelingen kritisch tegen dekolonisatie. Dit wordt duidelijk wanneer we de briefwisseling bestuderen tussen zendelingen en het bestuur van desbetreffende zendingsorganisaties.

“Dan vraag ik mij toch af of de vredesgroep in haar getuigenis te ver is gegaan, niet in haar oproep tot verzoening!, maar in haar konklusie, dat het zaak van gerechtigheid was, dat Nieuw-Guinea werd overgedragen aan Indonesië.”¹⁹

De zendingwerker in kwestie keert zich duidelijk tegen deze vredesgroepen waar een 'wereldverbeteraars mentaliteit' zou zijn ontstaan. Hier was men kritisch op het feit dat “het werken van de vrede gezien wordt om den wille van de lieve vrede zelf i.p.v. om den wille van de verkondiging van het Rijk van vrede en gerechtigheid, waarvan de uiteindelijke doorbraak in deze wereld van God afhangt.” Ook vreest hij dat het hoofddoel van de zendingorganisatie zelf uit het zicht dreigt te geraken, namelijk het verspreiden van het evangelie in plaats van het bieden van ontwikkelingshulp.

Deze evolutie, waar de zojuist besproken zendingwerker kritiek op uit, sluit aan bij bredere veranderingen in het koloniale en postkoloniale denken. Aanvankelijk richtte dat zich op 'beschaven', maar na de Tweede Wereldoorlog groeide 'ontwikkeling' uit tot het nieuwe paradigma.²⁰ Hier hadden zendelingen in bepaalde gevallen dus moeite mee. “Wij zijn getuigen van Jezus Christus en niet Sinterklazen” is hier een sprekend voorbeeld van.

Met betrekking tot de dekolonisatie wordt er een duidelijke angst geschetst, Zo vreesde men dat de zending zijn grip op het overgedragen gebied zou verliezen en zij het werk niet voort zou kunnen zetten.

“Dit geheel zijn problemen in de zending in het na-koloniale tijdperk. Moet je hiertoe protesteren als zending, moet de grote kans dat je het land uit wordt gezet en dús de praktische mogelijkheid van zending verspeelt? Of moet je dit getuigenis overlaten aan

¹⁸ Eleonora Hof, 'Reimagining Mission in the Postcolonial Condition - A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins' (2016) p.12

¹⁹ SA, 305, Archief van de Doopsgezinde Vereniging tot Evangelieverbreiding en rechtsvoorganger, inventarisnummer 81, 'Vredesgetuigenis & Zending, Lezing op Jaarvergadering Doopsgezinde Vredesgroep op 28 april te Heereveen'.

²⁰ Alle Hoekema, 'Early 19th century Baptist influences on Dutch Mennonite missionary endeavors' (2006) p.125

de Indonesische kerken, waarvan je weet, dat ze zo volkomen geïndoktrineerd zijn dat ze aan zo'n getuigenis niet toekomen?".²¹

Er is hier dan ook weinig tot geen sprake van vertrouwen in Indonesische kerken om het werk zelf voort te zetten. Het superioriteitsgevoel wat hierin te herkennen is, zou onder andere voortvloeien uit een eurocentrische blik op de wereld en vooroordelen over bepaalde etnische groepen. Daarnaast belicht het racistische sentimenten die vaak wetenschappelijk onderbouwd werden.²²

Dergelijke racistische uitingen werden waarschijnlijk niet met opzet gemaakt. De meeste zendelingen waren tevens diepgelovige idealisten. Toch resulteren deze acties vaak in onbedoelde paradoxen. Ze streefden ernaar om levensomstandigheden te verbeteren, maar verwierpen tegelijkertijd het materialisme van de industrialisatie en de moderniteit. Hun verheerlijking van het dorpsleven belemmerde de sociale emancipatie van de lokale bevolking. En hoewel inheemse culturen vaak werden bewonderd, voerden ze een strijd tegen 'heidense' praktijken zoals rituele dansen en voorouderverering. Ze voorzagen lokale gemeenschappen van onderwijs, maar veroorzaakten ook een minderwaardigheidscomplex bij de mensen die ze onderwezen.²³

Kolonialisme gaat dan ook verder dan politieke, economische of militaire dominantie. Het omvatte ook culturele, sociale en psychologische hegemonie. Zendingswerkers waren een cruciale factor in het bereiken hiervan.²⁴ Zo waren zendelingen, hoewel ze zo nu en dan in conflict raakten met de koloniale autoriteiten door gewetensnood, nauw betrokken bij de uitbouw van de kolonie op voornamelijk culturele en sociale wijze.

Agrarische beeldspraak

In het onderzoeken van het discours rondom het protestantse zendingswerk ten aanzien van het koloniaal verleden speelt beeldspraak een grote rol. Metaforen met betrekking tot het *virgin lands* concept komen regelmatig terug. *Virgin lands* verwijst naar gebieden die nog

²¹ SA, 305, Archief van de Doopsgezinde Vereniging tot Evangelieverbreiding en rechtsvoorganger, inventarisnummer 81, 'Vredesgetuigenis & Zending, Lezing op Jaarvergadering Doopsgezinde Vredesgroep op 28 april te Heereveen'.

²² Rolando Vázquez, 'Towards a Decolonial Critique of Modernity - *Buen Viver*, Relationality and the Task of Listening' (2012) p.2

²³ Idesbald Goddeeris, *Missionarissen - Geschiedenis, herinnering, dekolonisering*, Lannoo Campus, p.126

²⁴ Goddeeris, *Missionarissen*, p.129

'onaangeraakt' zijn en spreekwoordelijk 'klaar voor ontginning' zijn. Dit idee sluit aan op de imperiale opvatting dat kolonistoren het recht hebben om deze 'lege' landen te bezetten en te 'cultiveren'. Zo blijkt uit het discoursanalyse dat er naar het zendingsveld regelmatig werd verwezen als "eene vruchtbare akker", en stemde het de zendingswerkers ongelukkig wanneer metaforische vruchtbare akker "braak ligt zonder dat er iets gedaan werd".²⁵

"Niets doet de landman liever dan te gaan langs zijn akkerveld; niet in den tijd wanneer de zaaier daar henen gaat en stapt over de vette kluiten van den pas opgeploegden bodem en hij het zaad uitstrooit bij handvullen uit de zaaikorf; maar dan wel, als het uitgezaaide koren is ontkiemd en de grauwe aarde begint te bedekken. Het gaat hem toch niet om het zaad, maar om den oogst; niet om den akker, maar om het gewas."²⁶

Door zendingsgebieden te zien als dorre landschappen die in afwachting waren van het 'zaad' van het christendom, konden zendelingen hun aanwezigheid rationaliseren. De aanwezigheid van lokale gemeenschappen, culturen en eventuele geloofsovertuigingen worden hierbij volledig genegeerd.²⁷ Wanneer lokale gemeenschappen wel besproken worden, zijn termen als "onkruid" of "zware steenen, die opgeruimd moeten worden" leidend in het discours.

Arbeid

Protestants zendingswerk wordt ook vaak uitgedrukt in termen van fysieke arbeid. Deze arbeid lijkt vooral in naam van en voor God te worden verricht. Verslagen, briefwisselingen en dergelijke worden regelmatig afgesloten met een nadruk op Gods zegen op deze 'zendingsarbeid'. Het verrichten van de zending zelf lijkt dan ook bijna even belangrijk, al dan niet belangrijker, als het verspreiden van het evangelie onder de mensen die het nog niet kennen of daarvan 'vervreemd' zijn geraakt. Dit zou suggereren dat zendelingen hun werk beschouwen als een vorm van spirituele dienstverlening, waarbij de nadruk op de persoonlijke relatie met God ligt en hun toewijding aan het uitvoeren van Zijn wil. Het aantal bekeerlingen lijken er minder toe te doen. Het menselijk perspectief van het zendingswerk raakt zoals het ware, ondergesneeuwd door de theologie en de eigen geloofsbelijdenis.

²⁵ Zie bijvoorbeeld: HUA, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 18, Gereformeerde Zendingsbond: 'Jaarverslag van den Gereformeerden Zendingsbond over het jaar 1921', (z.p.), (z.j.) p.6

²⁶ HUA, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 18, W. Bieshaar, 'Jaarverslag van den Gereformeerden Zendingsbond over het jaar 1923', Den Haag, Oktober 1924

²⁷ Eleonora Hof, 'Reimagining Mission in the Postcolonial Condition - A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins' (2016) p.289

Selectieve verheerlijking

Door zendingswerk weer te geven als arbeid, wordt de nadruk gelegd op de devotie en opoffering van de zendeling. Deze focus dringt de bijdrage die de lokale bevolking heeft aan het verspreiden van het evangelie onder de lokale gemeenschap, tot de achtergrond. Waar in deze historische analyse tot nog toe is gekeken naar wat er wél heb gezien in de discoursanalyse, zal nu worden gekeken naar wat eraan ontbrak. Zendingen werden regelmatig geprezen voor hun 'heldhaftigheid' en hun 'loyale harde werken'. Ook wordt hen meermaals karaktereigenschappen toegekend als 'toewijding', 'onbaatzuchtigheid' en 'buitengewoon veelzijdig en geleerd'.²⁸ Het discours richt zich echter voornamelijk op de Europese zendingen.

Hoewel de inheemse bijdrage wel wordt erkend, en het nut ervan zo nu en dan wordt benadrukt, lijkt de inzet van deze lokale 'goeroes', de term dat binnen het discours wordt gebruikt om deze inheemse zendingen te omschrijven, onderbelicht binnen het narratief van de zendingsarbeid.²⁹ Zo wordt het "uiteindelijk bekeren van inheemse personen met lokale autoriteit" meermalen als actieve strategie besproken. Toch wordt het zendingswerk door inheemse actoren niet centraal gesteld in de zending publicaties. De uiteindelijke 'last' van de zendingsarbeid wordt vooral toegewezen aan de Europese zendingen. Zij worden, als het ware, uit de zendingsgeschiedenis geschreven. Deze selectieve verheerlijking resulteert in een Eurocentrische blik op zendingswerk waarbij de inheemse bijdrage wordt gemarginaliseerd.

²⁸ Idesbald Goddeeris, *Missionarissen - Geschiedenis, herinnering, dekolonisering*, Lannoo Campus, p.96

²⁹ HUA, 63, Gereformeerde Zendingsbond, aanvulling, inventarisnummer 18, Gereformeerde Zendingsbond: 'Jaarverslag van den Gereformeerden Zendingsbond over het jaar 1921' (z.j)

Hoofdstuk 2. In gesprek met ...

Nu we een helder beeld hebben geschetst van de historische context waarin het koloniale verleden en de Protestantse zending elkaar hebben beïnvloed, zullen we onderzoeken hoe dit het huidige zendingswerk van de Gereformeerde Zendingbond, Interserve en de Doopsgezinde Zending vormt.

Dit doen we door middel van de gesprekken die we hebben gevoerd met bestuursleden en werknemers van de organisaties, evenals de informatie die beschikbaar is op hun websites. Hierbij zal geprobeerd worden om allereerst een beeld te schetsen van de visie van de organisaties op het koloniale verleden en hoe zendingswerk zich hier historisch toe verhoudt. Hierop volgend zal gekeken worden naar hoe de organisaties reflecteren op de doorwerking van dit koloniale verleden in hun huidige ideeën over zendingswerk en hun manier van werken. Vervolgens zullen we de totstandkoming van projecten binnen het zendingswerk van de organisaties analyseren. Als laatste zullen we kijken naar de visie van de zendingsverenigingen op hun relatie met de lokale partners.

Tijdens de analyse van het huidige zendingswerk zal het verband met de historische context die in het vorige hoofdstuk is toegelicht centraal staan. Aan de hand hiervan zullen we tot een conclusie komen over de mate van doorwerking in het huidige zendingswerk van de Gereformeerde Zendingbond, Interserve en de Doopsgezinde Zending. Hoewel er in dit hoofdstuk voorbeelden worden genoemd van websites of folders van specifieke organisaties is het belangrijk om te benadrukken dat deze ter illustratie en verduidelijking worden gebruikt van een bredere tendens die wij terug zagen in de bronnen en in de gesprekken die we voerden. Deze voorbeelden zijn daarom willekeurig van één van de drie organisaties' websites of folders genomen en hebben dus betrekking op hen alle drie.

Het koloniale verleden en zendingswerk

Zoals we in het voorgaande hoofdstuk gezien hebben waren zendingswerk en het koloniale projecten op verschillende manieren aan elkaar verbonden. In de gesprekken die wij voerden met de organisaties kwam echter een wisselend beeld van hun reflectie op deze geschiedenis naar voren.

Aan de ene kant zagen we dat de organisaties zich bewust zijn van dit moeilijke verleden en hier vaak ook al actief mee bezig zijn binnen de organisatie. Aan de andere kant werd in de gesprekken benadrukt dat er ook voorbeelden te noemen zijn van individuele zendingswerkers die zich tegen het onderdrukkende koloniale systeem verzet hadden of dit zelfs ondermijnden. Dit had vaak als doel te illustreren dat het zendingswerk in deze periode niet enkel gekarakteriseerd kan worden door kolonialiteit. Er is hier echter een tendens in te herkennen waarbij systematische relaties tussen zendingswerk en het kolonialisme afgezet worden tegen specifieke casussen van zendingswerkers.

Door de relatie tussen zendingswerk en de koloniale macht terug te brengen naar enkele casussen waar dit wel of niet goed is gegaan, wordt echter geen recht gedaan aan de ongelijke machtsverhouding waar zowel zendingswerk als het kolonialisme op gestoeld is. Deze ongelijke machtsverhouding wordt bovendien zichtbaar door de verhalen die over dit verleden aanbod kwamen in de gesprekken. Hier zien we nog een sterke behoefte om het perspectief van de zendeling uit te dragen. Tijdens de gesprekken die wij gevoerd hebben is zelden een specifieke casus uitgelicht over het zendingswerk in de koloniale periode vanuit het perspectief van de lokale bevolking in de zendingsgebieden. Dit resulteert in een dominantie in het narratief van deze geschiedenis door de organisaties en de zendelingen waardoor de slachtoffers van het koloniale tijdperk verdwijnen in structuren en abstracties terwijl het narratief van de heldhaftige zendeling de boventoon blijft voeren. In één gesprek kwam ook terug dat hoewel zij als organisatie hun fouten tijdens de koloniale periode erkenden en onder ogen kwamen, zij tegelijkertijd niet de 'ergste' organisatie waren. Deze vergelijking met andere is problematisch en vindt tegelijkertijd zijn weerklank in een koloniaal narratief waarin koloniale grootmachten elkaar eveneens beschuldigden een ergere onderdrukker te zijn, om zo hun eigen handelen in de koloniën te kunnen legitimeren.

Deze ongelijkheid in het narratief van de zending in de koloniale periode zien we ook terug in de ontstaansgeschiedenis die de zendingsorganisaties etaleren op hun websites. Het narratief dat wordt uitgelicht in de geschiedenis van de organisaties is één van heldendom en avontuur. De vraag hoe het mogelijk was dat de eerste zendelingen überhaupt naar Indonesië, India of welke andere voormalige kolonie dan ook konden afreizen, blijft echter onbeantwoord.

Één manier waarop de rol van zendingswerk in het koloniale project wordt geminimaliseerd door de organisaties is door een valse tegenstelling te creëren tussen de zendingsorganisaties en de Nederlandse staat. Zo wordt bijvoorbeeld op de website van de GZB onder het kopje 'Hoe het begon' doorverwezen naar een artikel over de eerste zendingswerker die door hen werd uitgezonden, Van de Loosdrecht. Het artikel geeft een kort overzicht van zijn reis naar

Indonesië, de mensen die hij daar ontmoette en hoe hij vier jaar na zijn aankomst vermoord werd door een bende die zich afzetten tegen het koloniale bewind. Dat Van de Loosdrecht hier het slachtoffer van wordt is volgens het artikel echter de schuld van de respectloze houding van de koloniale gouverneur.³⁰ Hiermee lijkt er een tegenstelling gecreëerd te worden tussen de koloniale macht en de zendingswerkers, terwijl Nederlandse zendelingen wel degelijk deel uitmaakten van het koloniale project. Bovendien is het opvallend dat er gesproken wordt over Indonesië in plaats van Nederlands-Indië. Hiermee lijkt de koloniale context waarin dit zendingswerk kon plaatsvinden uitgewist te worden. Een kritische blik op de ontstaansgeschiedenis van de zendingsverenigingen op de website zelf zou al een goede stap zijn naar een gelijkwaardiger narratief van zendingswerk in de koloniale periode.

De doorwerking van het koloniale verleden in de huidige praktijk

Hoewel de visie van de organisaties op het koloniale verleden in relatie tot zendingswerk getekend wordt door erkenning van de fouten evenals het benadrukken van de successen blijkt vrijwel iedereen in te zien dat de klassieke vorm van zendingswerk niet langer bij deze tijd past. De organisaties hebben ook al flinke stappen gezet om de manier van zendingswerk aan te passen aan de postkoloniale periode.

Hoe het koloniale verleden nog doorwerkt in de huidige praktijk blijft echter een moeilijk vraagstuk en vergt een doorgaand proces van reflectie en bevraging van het eigen handelen. In de gesprekken zagen we dat de organisaties hier intern al mee bezig zijn. Toch blijft het doorgronden van de gevolgen die het koloniale verleden heeft op het denken en handelen binnen de context van de zending een moeilijke opgave. Wanneer hier naar gevraagd wordt, verwijst men al snel naar de dingen die al verbeterd zijn, maar de pijnpunten blijken moeilijk te identificeren. Één ding dat echter meerdere keren terugkwam was de ongelijke machtsverhouding wanneer het aankwam op de verdeling en het toezicht op het geld en de financiering van nieuwe projecten. Hoewel dit ook een punt is waar de meeste organisaties bewust mee bezig zijn lijkt dit ook één van de belangrijkste onzekerheden in het toekomstbestendig maken van zendingswerk.

³⁰ GZB, 'Zendingsverhaal Van de Loosdrecht', <https://prod1-plate-attachments.s3.amazonaws.com/attachments/a47684fe66/Zendingsverhaal%20Van%20de%20Loosdrecht-bovenbouw.pdf> (26 juni 2024).

Hoewel de financiële kwestie een belangrijk aspect is in het creëren van gelijkwaardige machtsrelaties bleef een cruciaal punt binnen dekolonisatieprocessen bijna onbesproken. Een centraal begrip in het denken over dekolonisatie is namelijk kennisproductie. In de context van de christelijke zending is dit eveneens een begrip aan de hand waarvan nieuwe verhalen over hun verleden verteld kunnen en nieuwe perspectieven boven komen. Zendingsverenigingen waren namelijk nauw betrokken bij de productie van westerse kennis over de zendingsgebieden. Hierdoor speelden zij een belangrijke rol in de koloniale beeldvorming van deze gebieden.³¹ Dit is daarom een onderwerp dat nog veel onderzoek en aandacht behoeft.

Het opstarten van nieuwe projecten

Het inzicht dat de geldstroom uit Nederland een belangrijke aanjager is voor ongelijke machtsverhoudingen binnen zendingswerk heeft ertoe geleid dat de organisaties waar wij mee gesproken hebben al aanpassingen hebben gedaan in hun financiële beleid. Belangrijke punten die herhaaldelijk terugkomen in de gesprekken waren het ontwikkelen van een vertrouwensband met de partners in de zendingsgebieden en deze partners meer zeggenschap geven in het opzetten van projecten.

Het ontwikkelen van vertrouwen tussen zendingsorganisaties en hun partners ging voornamelijk om financiële zaken. De organisaties lopen tegen het probleem aan dat zij aan Nederlandse zijde hun uitgaven moeten kunnen verklaren en verantwoorden, maar het verzamelen van bonnetjes en facturen is in veel van hun zendingsgebieden niet altijd even makkelijk. Verschillende organisaties gaven om deze reden aan dat zij werken vanuit een vertrouwensrelatie met de partners en daarom in plaats van om elk bonnetje te vragen, een algemeen financieel rapport verwachten. Opvallend was dat in meerdere gesprekken die we voerden op dit onderwerp een vergelijking werd getrokken tussen de eigen organisatie en andere organisaties die nog wel een uitgebreide financiële verantwoording eisten van hun partners in de zendingsgebieden. Deze vergelijkingen zorgen ervoor dat de aandacht wordt weggehaald bij de pijnpunten van de organisaties in kwestie. Desalniettemin kwam in de gesprekken een brede consensus naar voren over het problematische karakter van de geldstromen uit het Westen.

³¹ David Maxwell, *Religious entanglements. Central African Pentecostalism, the creation of cultural knowledge, and the making of the Luba Katanga* (The University of Wisconsin Press 2022), 6.

Een andere beleidsverandering die door veel organisaties is doorgevoerd om de ongelijke machtsverhouding die door de financiële afhankelijkheid ontstaat te verminderen is het vergroten van de rol van de partners in het opzetten van nieuwe projecten. Alle organisaties die wij gesproken hebben werken samen met partner kerken in de zendingsgebieden en laten hun projecten voortvloeien uit een dialoog tussen hen en de partner. Hierdoor hopen zij hulp te kunnen bieden waar daadwerkelijk behoefte aan is uit de gemeenschap.

Interessant is bovendien om te kijken naar waar de zwaartepunten in deze projecten worden gelegd. Op de vraag of de organisaties het accent van hun projecten leggen op het verspreiden van het evangelie of op ontwikkelingssamenwerking was vaak moeilijk een antwoord te geven. Terwijl de meeste organisaties benadrukten dat deze twee dingen hand in hand gingen, lijkt het uiteindelijke doel in veel van de gevallen toch het evangelie verspreiden te zijn. De ontwikkelingssamenwerking in de vorm van medische hulp, educatieve ondersteuning, het opbouw van elektriciteitsvoorzieningen, het vergroten van de landbouwproductiviteit of nog veel meer andere projecten lijken hierin uiteindelijk een ondersteunende rol te spelen.

Dit zien we ook op de websites van de organisaties terugkomen. Op de homepages van alle drie de organisaties staat als eerste dat hun doel is om het evangelie uit te dragen.

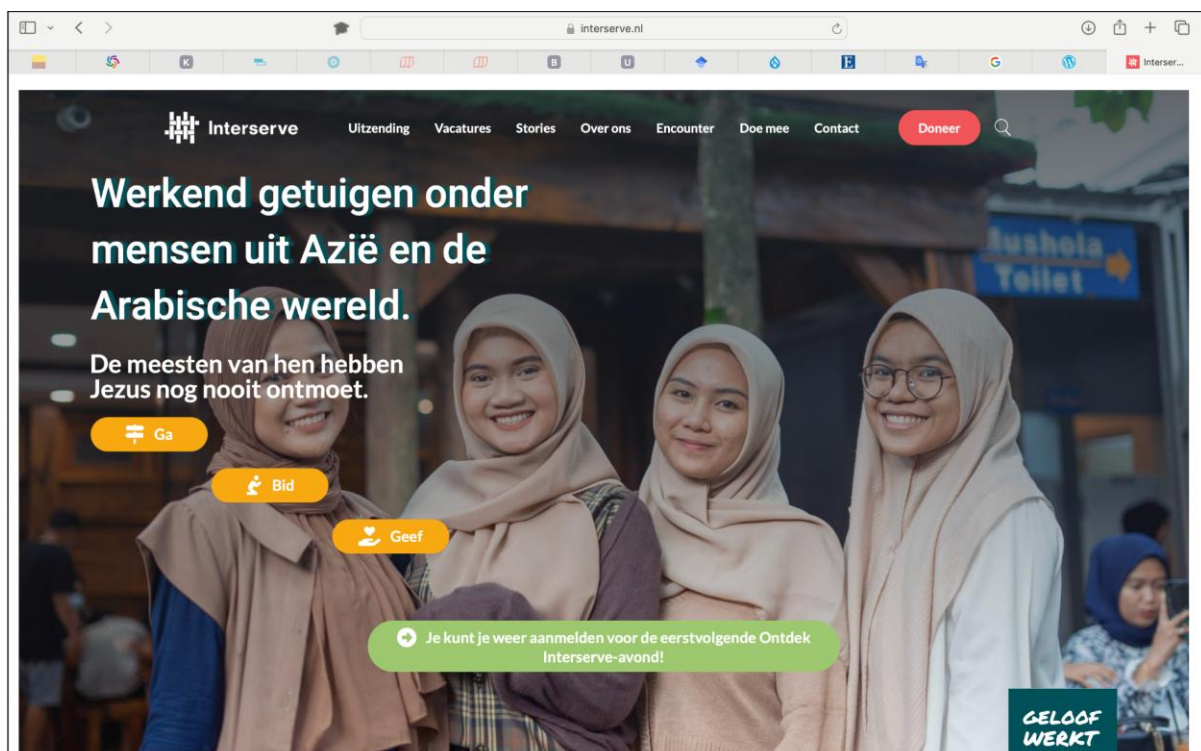

Fig. 1 De homepage van Interserve (1 mei 2024).

Fig. 2 De homepage van de Gereformeerde Zendingbond (27 juni 2024).

Fi. 3 De homepage van de Doopsgezinde Zending (27 juni 2024).

Wanneer je verder zoekt op de websites zie je uiteraard meer uitleg over de projecten die ze doen en komt ook de ontwikkelingssamenwerking meer naar voren. Het beeld op de websites

en het beeld dat naar voren kwam in de gesprekken die we gevoerd hebben verschillen op dit punt echter wel van elkaar. In de gesprekken was de nadruk op de ontwikkelingssamenwerking veel groter en was dit over het algemeen ook het eerste wat genoemd werd.

De relatie tussen zendingsorganisaties en de lokale partners

Zoals al eerder benoemd werd zijn alle organisaties bewust bezig met de rol van de lokale partners in het opzetten van nieuwe projecten. Dit behelst een heel praktijkgerichte manier van het verminderen van ongelijke machtsverhoudingen. De rol van de lokale partners in het narratief en de beeldvorming van zendingswerk is echter een ander belangrijk punt waardoor de relatie tussen hen en de zendingsorganisaties op een gelijkwaardige manier vormgegeven kan worden.

In alle gesprekken kwam naar voren dat de organisaties bewust bezig waren met het leren van elkaar in de relatie met hun partners. Hierbij moedigen zij hun medewerkers aan om een bescheiden houding aan te nemen en het leerproces in de zending een gezamenlijk doel te maken van hen en de partners.

Het idee van elkaar te kunnen leren dient als mooi uitgangspunt voor een samenwerking. Hierin is het echter belangrijk om in acht te nemen dat wat zendeling en lokale bevolking van elkaar kunnen leren, gevormd wordt door de ongelijke machtsverhouding. Hierom is het van belang om eerst de eigen positionering in deze relatie te bevragen en te onderzoeken. Een belangrijke kanttekening die wij hierbij willen meegeven is dat leren een moeilijk en pijnlijk proces is. Zeker wanneer het over zulke kwetsbare thema's gaat.

Conclusie

Om een context te creëren waarbinnen zendeling en partner op een gelijkwaardige manier van elkaar kunnen leren moeten eerst de verschillende manieren waarop het koloniale verleden doorwerkt in het huidige zendingswerk geëvalueerd worden. Hierbij is een centraal thema dat in zowel de gesprekken als de websites van de verenigingen terugkomt: de controle over het narratief van de zending. Dit is nog sterk beïnvloed door het perspectief vanuit de

zendeling en tevens door een valse tegenstelling tussen zendingswerk en de staat. Deze controle houdt de ongelijke machtsverhouding die ontstaan is in de koloniale periode in stand. Daarnaast zien we een koloniale attitude in de relatie tussen de zendingsverenigingen onderling terug. Hoewel de NZR uiteraard als overkoepelende organisatie de samenwerking tussen de zendingsvereniging wil bevorderen – en zeker op dit thema – zagen wij dat er op verschillende momenten een vergelijking werd getrokken tussen organisaties. Dit gebeurde zowel in relatie tot de rol die zij hebben gespeeld in het koloniale verleden, als in relatie tot huidige manieren van werken binnen de zendingsorganisaties. Daarnaast ontbrak het op verschillende manieren aan een volledig begrip van de werking van koloniale structuren en de gevolgen hiervan. Zo behoeft de kennisproductie binnen de context van koloniaal zendingswerk nog de nodige reflectie. Dit zou het idee ‘van elkaar te kunnen leren’ kunnen concretiseren en zodoende analyseren binnen de ongelijke machtsverhoudingen waarin dit leren plaatsvindt.

Hoofdstuk 3. Een blik op de toekomst

Na een blik te hebben geworpen op het verleden, waarin zendingswerk een problematische rol heeft vervuld in het westerse koloniale project, en op de huidige praktijk waarin zendingsverenigingen worstelen met deze historische realiteit en hard op zoek zijn naar nieuwe manieren om hun werk vorm te geven, is het nu belangrijk om een blik op de toekomst te werpen. Het nadenken over deze toekomst dient niet alleen te gebeuren door te reflecteren op het verleden, maar ook door te kijken naar mondiale verschuivingen waarbij het zwaartepunt van religieuze ‘arbeid’ steeds verder naar de Global South verschuift.³² In het midden van deze twee realiteiten hebben wij getracht een beeld te schetsen van mogelijkheden om de toekomst van de drie zendingsorganisaties vorm te geven.

De voorstellen die wij hiervoor doen, zullen we onderverdelen in praktijkgerichte aanpassingen binnen het zendingswerk of de structuur van de organisaties, en aandachtspunten binnen het zendingswerk die een doorgaand proces van reflectie en aanpassing behoeven. Hierbij is een belangrijke kanttekening dat deze voorstellen voortvloeien uit een onderzoek met beperkte middelen en capaciteit. Dit hoofdstuk is dan ook allesbehalve volledig in de benodigde reflectie en veranderingen in het huidige zendingswerk en dient dan ook niet gezien te worden als een checklist naar een gedekoloniseerde zending.

Dekolonisatie in de praktijk

Één van de belangrijkste punten waarin de doorwerking van het koloniale verleden binnen de zendingsorganisaties zichtbaar is, is door de controle die nog steeds wordt uitgeoefend over het narratief van de zending. Belangrijke stappen die hierin genomen kunnen worden liggen daarom in het herzien van de ontstaansgeschiedenis die op de website wordt gepresenteerd. Hierbij zou het inschakelen van mensen buiten de organisatie bijvoorbeeld kansen kunnen bieden om te komen tot nieuwe perspectieven op en inzichten in deze geschiedenis.

Daarnaast is het belangrijk om de gemeenschap in de zendingsgebieden deel te laten nemen aan het herformuleren van deze geschiedenis. Het integreren van hun perspectief op deze geschiedenis gaat echter verder dan de uiteenzetting hiervan op de website. Om het perspectief van de lokale gemeenschap serieus te nemen en een integraal onderdeel te

³² Philip Jenkins, *The Next Christendom. The Coming of Global Christianity* (Oxford 2011), 4, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uunl/detail.action?docID=760036>.

maken van de huidige zendingsorganisaties moeten de archieven die het eenzijdige perspectief van de zendeling in stand houden gekoloniseerd worden. In de afgelopen jaren is er door archivariissen veel aandacht gekomen voor dit thema. Hieruit is het digitaliseren van de archieven als belangrijk startpunt van dit proces geïdentificeerd.³³ Dit zou ook een mooie stap zijn om de zendingsarchieven inzichtbaar te maken voor mensen over de hele wereld. Hierbij is de taalbarrière uiteraard nog niet overkomen.

Deze reflectie op de ontstaansgeschiedenis van de organisatie is iets wat daarnaast doorgevoerd kan worden in de gehele structuur van de organisaties. Door middel van het bewust stimuleren van diversiteit in het bestuur en de werknemers van de organisaties kan het gangbare narratief binnen de organisaties doorbroken worden. Een andere mogelijkheid hiervoor is door het inschakelen van mensen buiten de organisatie die gespecialiseerd zijn in het bevorderen van diversiteit en inclusie. De NZR speelt hier uiteraard ook al een belangrijke rol in. Tegelijkertijd kan het interessant zijn om ook mensen met een niet-Christelijke, of niet-religieuze achtergrond bij dit proces te betrekken.

Dekolonisatie van de mentaliteit

Naast deze praktische aanpassingen die doorgevoerd kunnen worden binnen de organisaties is het belangrijk dat er een mentaliteitsverandering komt. Aan de praktijk van zendingswerk liggen koloniale structuren ten grondslag die geïntegreerd zijn in de mentaliteit van het werk. Daarom is het veranderen van deze attitudes van essentieel belang om ook de praktische veranderingen succesvol door te kunnen voeren.

Allereerst is het daarom belangrijk om dekolonisatie te zien als een proces van zelfreflectie en bevraging waarbij de eigen positionering als uitgangspunt wordt genomen. Hierbij is het dan ook overbodig en ongewenst om vergelijkingen te trekken met andere organisaties zoals we in de gesprekken terug zagen komen. Het reflecteren op de positionering binnen zendingswerk is zowel voor de organisaties als geheel, als voor de individuele medewerkers en zendelingen van belang. Het integreren van deze oefening als doel en opdracht in het huidige zendingswerk zou bijvoorbeeld een manier kunnen zijn om te ontdekken op welke manieren zendingswerkers en de lokale gemeenschappen van elkaar kunnen leren en in welke context dit dient te gebeuren.

³³ Michael Karabinos, 'Decolonisation in Dutch Archives: Defining and Debating' in: *BMGN-Low Countries Historical Review* 134:2 (2019), 129-141, aldaar 138-140, <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10687>.

Het streven vanuit de organisaties om een lerende houding aan te nemen in het zendingswerk is namelijk een goed uitgangspunt voor de toekomst van zendingswerk. Hiervoor moet er wel eerst gereflecteerd worden op hoe de machtsverhoudingen in het zendingswerk dit leren, vormen en belemmeren. Hierbij kan een kritische analyse van de autoriteiten in de kennisproductie rond zendingsprojecten inzicht geven op welke manier er van elkaar geleerd kan worden.

Hierbij moet uitgegaan worden van een doorlopend proces waarin de eigen positionering als uitgangspunt genomen dient te worden. Deze positionering kan bepaald worden door een breed begrip van de historische en sociaal-economische context waarin zendingswerk plaatsvindt. Hiervoor is het noodzakelijk om actief bezig te zijn met deze thema's en betrokken te zijn bij nieuwe ontwikkelingen in het onderzoek hiernaar. Daarom hebben wij een korte leeslijst samen gesteld met belangrijke academische literatuur over zendingswerk in het heden en verleden.

Aanbevolen literatuur

David Maxwell, *Religious entanglements. Central African Pentecostalism, the creation of cultural knowledge, and the making of the Luba Katanga* (The University of Wisconsin Press 2022).

Rolando Vázquez, 'Towards a Decolonial Critique of Modernity. *Buen Vivir*, Relationality and the Task of Listening', in: Raúl Fornet-Betancour (ed.), *Capital, Poverty, Development, Denktraditione im Dialog. Studien zur Befreiung und interkulturalität*, Vol 33, Wissenschaftsverlag Mainz (Aken 2012) 241-252, <https://www.ceapedi.com.ar/Imagenes/Biblioteca/libreria/241.pdf>.

Marieke Bloembergen en Remco Raben (red.), *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië 1890-1950* (Leiden 2009) https://www.academia.edu/715609/ed_Het_koloniale_beschavingsoffensief_Wegen_naar_het_nieuwe_Indië_with_Marieke_Bloembergen_Leiden_KITLV_Press_2009.

Michael Karabinos 'Decolonisation in Dutch Archives: Defining and Debating' in: *BMGN-Low Countries Historical Review* 134:2 (2019), 129-141, <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10687>.

Conclusie

Tijdens dit onderzoek zijn enkele centrale thema's naar voren gekomen. Allereerst zien we bij alle organisaties terug dat ze toe willen werken naar een gelijkwaardige en duurzame relatie met hun partners in de zendingsgebieden. Het koloniale verleden wordt door de meeste hierin ook als blokkade gezien om dit doel volledig te behalen. Tegelijkertijd zijn er al belangrijke stappen gezet richting dit streven en is er dus al een goede basis gevormd voor verdere exploratie en reflectie op dit thema.

In dit rapport hebben we getracht dit proces voort te zetten door allereerst een historische analyse te maken van de drie zendingsverenigingen en hun relaties met het koloniale project. Hierbij hebben we vooral gezien hoe de beeldvorming van zendingswerk beïnvloed is door het koloniale superioriteitsgevoel. Dit is zichtbaar in gebruik van het idee van de 'heiden' en het protestants christelijke superioriteitsgevoel over andere religies dat hieruit voortkwam. Bovendien zien we deze ideeën gereflecteerd in de vormgeving van het 'ontwikkelingsaspect' van de zending, zoals bijvoorbeeld het onderwijs en de vijandige houding jegens andere gebruiken en rituelen. Daarnaast kwam uit de analyse van het bronmateriaal een duidelijk zendelingsgericht narratief naar voren waarin de lokale partners uit het verhaal werden geschreven.

Dit is een belangrijke tendens die we ook terug zagen komen in de huidige zendingsorganisaties. Zowel in de gesprekken als op de websites van de organisaties werd het narratief gedomineerd door een zendelingsperspectief. Vanuit de organisaties zelf bleek het echter moeilijk om de doorwerking van het koloniale verleden op de huidige praktijk te identificeren. Één van de thema's die hier wel veelvuldig aan bod kwam was de ongelijke machtsrelatie die veroorzaakt werd door de geldstroom uit het Westen. Op dit gebied hebben de organisaties al verschillende stappen ondernomen om dit te minimaliseren. Een ander belangrijke verandering die veel van de organisaties hebben doorgevoerd ten opzichte van de klassieke zending is door een bescheiden houding aan te nemen en het 'leren van elkaar' als uitgangspunt te nemen.

Aan de hand van de historische en de gespreksanalyse hebben wij nog andere voorstellen gedaan om met deze ongelijke machtsverhouding om te gaan. De belangrijkste aanbeveling was het evalueren van de ontstaansgeschiedenissen van de organisaties die op de websites worden gepresenteerd. Daarnaast zou het stimuleren van diversiteit binnen de organisatie kunnen leiden tot het doorbreken van dit eenzijdige narratief. Het digitaliseren van de

archieven zou daarnaast de mogelijkheid bieden voor het ontstaan van een diverser en democratischer verhaal.

Dit onderzoek beslaat echter pas een klein gedeelte in de complexe en internationale realiteit van het zendingswerk. Zo is het perspectief van de lokale bevolking in de zendingengebieden vrijwel geheel buiten beeld gebleven tijdens dit onderzoek. Hier ligt dan ook nog een grote mogelijkheid voor toekomstige projecten.

Daarnaast is dit onderzoek beperkt door de tijd en mogelijkheden waar wij mee moesten werken. Wij pretenderen dan ook geenszins een volledig beeld te hebben geschetst van de historische relaties tussen het koloniale project en zendingswerk, de doorwerking hiervan in de huidige praktijk en de mogelijkheden dit koloniale karakter te verminderen. Gelijkaardige vervolgproujecten zouden daarom de mogelijkheid kunnen bieden om met meer diepgang in te gaan op specifieke thema's zoals, kennisproductie, financiële afhankelijkheid van de zendingengebieden, de wisselwerking tussen het evangelie en ontwikkelingssamenwerking, of één van de andere thema's die in dit rapport slechts vluchtig voorbij zijn gekomen.

Literatuurlijst

Bronnen

Archieven

Het Utrechts Archief, 546, Gereformeerde Zendingbond, aanvulling, inventarisnummer 1005, Folders en Nieuwsbrieven van de BMZG en de BMMF,

<https://hetutrechtsarchief.nl/collectie/609C5B9ED8124642E0534701000A17FD>.

Het Utrechts Archief, 63, Gereformeerde Zendingbond, Stukken van algemene aard, Correspondentie,, inventarisnummer 17, Minuten van uitgegane stukken, 1940-1955

<https://hetutrechtsarchief.nl/collectie/609C5BB1A9924642E0534701000A17FD>

Het Utrechts Archief, 63, Gereformeerde Zendingbond, Stukken van algemene aard, Jaarverslagen,, inventarisnummer 18, Jaarverslagen, uitgebracht door de direktor op de jaarvergadering, 1921-1951

<https://hetutrechtsarchief.nl/collectie/609C5BB1A9924642E0534701000A17FD>

Stadsarchief Amsterdam), 305, Archief van de Doopsgezinde Vereniging tot Evangelieverbreiding en rechtsvoorganger, inventarisnummer 400.

<https://archief.amsterdam/inventarissen/file/1f3a950f-880b-6652-d18c-7b07ac067d30>

Stadsarchief Amsterdam), 305, Archief van de Doopsgezinde Vereniging tot Evangelieverbreiding en rechtsvoorganger, inventarisnummer 400.

<https://archief.amsterdam/inventarissen/file/4566a406-403c-befc-56f8-35e47e404397>

Digitale bronnen

GZB, 'Zendingsverhaal Van de Loosdrecht', <https://prod1-plate->

[attachments.s3.amazonaws.com/attachments/a47684fe66/Zendingsverhaal%20Van%20de%20Loosdrecht-bovenbouw.pdf](https://prod1-plate-attachments.s3.amazonaws.com/attachments/a47684fe66/Zendingsverhaal%20Van%20de%20Loosdrecht-bovenbouw.pdf) (26 juni 2024).

Gesprekken

Voor dit onderzoek hebben wij gesproken met meerdere individuen. Deze zijn op verschillende manieren gelieerd met de onderzochte zendingsorganisaties. Omwille van privacyoverwegingen zijn hun namen in deze versie van het document geanonimiseerd.

Literatuur

Bloembergen, Marieke en Remco Raben (red.), *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië 1890-1950* (Leiden 2009),

https://www.academia.edu/715609/ed_Het_koloniale_beschavingsoffensief_Wegen_naar_het_nieuwe_Indië_with_Marieke_Bloembergen_Leiden_KITLV_Press_2009.

Goddeeris, Idesbald, *Missionarissen. Geschiedenis, herinnering, dekoloniserend*. (Leuven 2021).

Hoekema, Alle. 'Early 19th century Baptist influences on Dutch Mennonite missionary endeavors', *Mission Focus: Annual Review*, 14 (2006),

https://anabaptistwiki.org/mediawiki/images/d/d5/Vol.14_Hoekema%2C_Alle.Early_19th_Century_Baptist_Influences_on_Dutch_Mennonite_Missionary_Endeavors.pdf.

Hof, Eleonora Dorothea, *Reimagining Mission in the Postcolonial Condition. A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins* (Groningen 2016),

https://theoluniv.ub.rug.nl/70/1/Hof_ED_Reimagining%20mission%20postcolonial%20condition_2016.pdf.

Jenkins, Philip, *The Next Christendom. The Coming of Global Christianity* (Oxford 2011),

<https://ebookcentral.proquest.com/lib/uunl/detail.action?docID=760036>.

Karabinos, Michael 'Decolonisation in Dutch Archives. Defining and Debating', *BMGN-Low Countries Historical Review* 134 (2019) 2, 129-141, <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.10687>.

Lambour, Ruud, 'Doopsgezinden in de slavernij-economie en slavenhandel van de achttiende eeuw. Een verkennende inventarisatie', in: Mirjam van Veen (eds.),

Doopsgezinde Bijdrage, Vol 48 (2022).

Universiteit Utrecht, 'Community Engaged Learning',

<https://www.uu.nl/onderwijs/community-engaged-learning> (27 juni 2024).

Vázquez, Rolando. 'Towards a Decolonial Critique of Modernity. Buen Vivir, Relationality and the Task of Listening', in: Raúl Fornet-Betancourt (ed.), *Capital, Poverty, Development, Denktraditionen im Dialog. Studien zur Befreiung und interkulturalität*, Vol 33 (Aken 2012) 241-252.

Verantwoording afbeeldingen

Fig. 1: Interserve, 'Screenshot van startpagina', <https://www.interserve.nl/> (1 mei 2024)

Fig. 2: De Gereformeerde Zending, 'Screenshot van startpagina', <https://www.gzb.nl/> (27 juni 2024).

Fig. 3: De Doopsgezinde Zending, 'Screenshot van startpagina',

<https://www.doopsgezindezending.nl/> (27 juni 2024).

